

tasques de sempre més a més en els sectors menys privilegiats de la societat.

La dona noble no destaca per la seva excel·lent intel·lectualitat sinó per el correcte comportament sota rígides normes de cortesia. El cas de les *trovaïtz* és entès com a excepcional. Fortement sotmeses a una evident misoginia heretada no deixaren mai col·laborar en la vida quotidiana, accedint a professions variades, com també en la guerra.

El darrer capítol està dedicat als nens. A través de diferents estudis ofereix una visió ràpida de la condició dels nens occitans, el concepte de la infància, el tracte amb pares i fills i el cuidat físic i moral. Desmuntja la teoria errònia de que en l'edat mitjana el nen és concebut com un adult en miniatura, si existeix consciència de infància.

Per acabar aquest extens mostrari social destina les últimes pàgines al àmbit de la religió i l'església. Describeix tres tipus, el clérig, el hereje i l'inquisidor. En relació amb els clérigs insisteix en la importància de xoc entre església i aristocràcia, el despotisme dels bisbes i terratenents. Ofereix un recorregut de totes les ordres monàstiques

existents, Beneditins, Cisterciencs, Dominics i Mendicants.

El Catàrisme apareix com a màxima manifestació hereje. Describeix els seus orígens, creences teològiques oposades al cristianisme, el tema de la reencarnació, i les pràctiques rituals. Mostrant les diferents causes que propiciaren la predisposició a aquesta religió des de tots els estaments.

En relació amb l'Inquisició, significà la formació d'una societat perseguidora. Un estament que paral·lel als esdeveniments bèl·lics que deterioraren aquesta societat establerta va adquirint major protagonisme i autoritat a lo llarg del segle XIII.

Occitània, diu, significà un sistema de vida notablement arraigat, equilibrat, ajunt a excessius contrastes i contradiccions, obert a la cultura i a la ciència. Una societat que ve igualtat entre senyors i no mostra una explotació excessiva dels sectors més baixos de la societat. Un sistema que, crec, acabà per descompondre's més que des de l'interior de la mateixa des de l'exterior a raiz de les invasions externes.

Mireia Navarra Munuera

SALRACH, Josep Maria *La formació del campesinado en el Occidente antiguo y medieval. Análisis de los cambios en las condiciones de trabajo desde la Roma clásica al feudalismo.* Madrid: Ed. Síntesis. 1997.

Com a número 5 de la Col·lecció "Historia Universal Medieval" l'editorial Síntesis presenta aquesta interessant obra de Salrach, el reconegut medievalista, professor a la Universitat Pompeu Fabra.

Era del tot necessària l'elaboració d'un estat de la qüestió sobre aquest tema que sobre tot en les darreres quatre dècades tant interès i polèmica ha suscitat entre les diverses tendències historiogràfiques que se

n'han ocupat. I així ho fa l'autor interessat especialment en bona part de la seva recerca sobre el que ell anomena "pas del sistema antic al medieval", procés en el qual és essencial l'estructuració d'un nou camperolat que arrenca de les transformacions operades en l'Imperi romà i es consolida en l'alta edat mitjana.

El subtítol que porta l'obra és ben revelador de les intencions que Salrach té: destacar el

canvi operat al llarg de gairebé deu segles en un aspecte fonamental de la història socio-econòmica, les condicions de treball.

El llibre conjuga l'indispensable anàlisi cronològica amb els aspectes més sobresortints del problema que ens planteja: la crisi de l'esclavisme (cap.3), el domini bipartit (cap.6), camperolat i feudalisme (cap.8).

L'obra comença presentant la problemàtica des del món antic

"como punto de partida" (cap.1). Les tres modalitats de producció sobre les quals es fonamentava l'Imperi romà: treball esclau, impostos i renda dels pagesos deponents seran objecte d'anàlisi al llarg de tota l'obra per tal de veure'n el predomini en una i altra època. Era la ma d'obra esclava la modalitat essencial en la societat romana clàssica, però és destacable el fet que els historiadors assenyalen que ja en l'època de l'alt Imperi trobem la figura del "servus quasi colonus", és a dir un esclau al qual se li atribueix una parcel·la de terra, a diferència de l'esclau clàssic lligat a la gran propietat latifundista. L'anàlisi de "Las crisis y mutaciones del Bajo Imperio"

(cap.2) són essencials per marcar el procés evolutiu de la ma d'obra rural. L'enfortiment del poder econòmic dels poderosos i el progressiu empobriment de les classes mitjanes representarà una bipolarització de la societat de nefastes conseqüències no solament en l'àmbit econòmic i social, sinó també en l'esfera política, la qual cosa exigirà les reformes -restauració en diu Salrach- del segle IV. "Control de la mano de obra y necesidades fiscales forman parte de una misma realidad: los intereses de la clase dominante y de su Estado" (p.32). Salrach fonamenta en aquesta cita les disposicions legislatives reformistes de Diocleciana i Constantí en l'àmbit de la fiscalitat i de l'adscripció dels colons a la terra. Les reformes, però, només van aturar o millor ajornar la definitiva crisi que portà al

"hundimiento del estado" (p.39) que Salrach atribueix a la desaparició de la seva base social.

En el capítol tercer "La crisis del esclavismo" l'autor ens

ofereix un excel·lent i clarivident resum d'aquesta qüestió tan discutida pels historiadors; però Salrach no es queda en la mera exposició, sinó que, com en la resta del llibre, en fa les oportunes crítiques ben fonamentades. Passa revista a les causes externes: de caràcter filosòfic i religiós que alguns autors han esgrimit, com el paper de l'estoïcisme i del cristianisme al respecte. Salrach conclou que encara que l'església no sols no s'oposa a l'esclavisme, sinó que se'n serví, el fet d'admetre l'esclau en la comunitat cristiana n'afeblí la segregació social. Una altra causa externa que s'argumenta és la manca d'aprovisionament d'esclaus motivada per l'aturament de la conquesta romana. Salrach ho nega argumentant les formes alternatives que s'empenen: criaçia i comerç. I ací es recull una tercera causa externa, la contracció del mercat que tampoc la considera l'autor com essencial ja que s'havia pogut resoldre amb la modificació de les estratègies de producció sense transformar les condicions del treball.

En definitiva l'autor es decanta per un conjunt de causes que serien: la lluita dels esclaus en latifundi contra els seus amos, la dificultat dels grans propietaris en mantenir l'ordre servil perquè la força repressiva dels regnes germànics era inferior a la de l'Estat Imperial, la feblesa general del mercat i l'existència de formes alternatives d'explotació del treball: rendes de pagesos deponents sense ser esclaus.

Significativament el capítol quart porta com a títol "Continuidades y transformaciones en época germánica". En ell es planteja la persistència de les antigues modalitats de producció: la tributària, encara que en regressió i sobre tot l'esclavista que continua tenint una gran

importància i que fins i tot, segons alguns autors en zones com l'Aquitània o Hispania hauria provocat un retorn del colonat romà a l'esclavatge rural. En tot cas sembla clar que actualment no és fins a les darreries del segle VII quan es pot parlar dels inicis de la formació del domini bipartit que es consolida ja en l'època carolíngia. Aleshores ja hi ha dominis on la reserva i les tinences constitueixen un tot orgànic, dominis que malgrat eren localitzats al nord de la Gàl·lia i en la zona del Rhin, i per tant eren encara minoria en el context de l'occident europeu on seguïen essent més nombrosos els dominis tradicionals que començaven a ser explotats amb el sistema de tinences a cens fix. En definitiva pel que fa a les formes d'explotació del treball pagès l'occident "era unitario en la diversidad" (p.104). En el capítol sisè tracta a fons Salrach del domini bipartit destacant-ne la importància de les fonts: inventaris de donacions de terres, de descripció de grans propietats i els políptics. Després entra a fons en el problema dels orígens partint dels autors clàssics com Ganshof, Higounet i Verhulst i arribant a les aportacions dels darrers vint anys. Per als primers és als segles VII i VIII quan al nord de França i oest del Rin es produï l'emergència del domini bipartit per la conjunció d'una sèrie de circumstàncies com la forta implantació de dominis reials i aristocràtics que atraïrien abundant ma d'obra i la possibilitat d'organitzar el conreu de les grans reserves al mateix temps que establien en tinences als pagesos. Entre les opinions més recents destaquen les dels historiadors de la fiscalitat: Goffart, per exemple, considera que els políptics eren un instrument administratiu i fiscal, i d'ací es qüestionava la pròpia natura del domini bipartit destacant-ne aquest caràcter públic que arrencava de l'època del Baix Imperi.

En definitiva, segons Salrach, cal veure en l'evolució i interacció de tres modalitats:

l'esclavista, la tributària i la feudal, la gènesi del domini bipartit.

Pel que fa a la ma d'obra d'aquest domini sembla clar que es tracta d'esclaus "casati" i pagesos lliures obligats a uns serveis de treball en la reserva senyorial, per més que en un primer moment hi ha una clara distinció entre els masos lliures i servils, en el sentit d'una major pressió senyorial pel que fa a prestacions sobre els darrers.

A partir del segle IX s'observen importants canvis en l'evolució del sistema dominical o bipartit. Cal destacar sobre tot la progressiva desaparició de la distinció dels masos, la desmembrament de les grans propietats en unitats menors, com resultat de la concessió de feus i la fragmentació dels masos que s'ha relacionat amb un primer creixement demogràfic.

Dins d'aquest marc general cal assenyalar que al sud de França i nord d'Hispania és especialment important el manteniment de la "potestas publica" per part dels reis i comtes, que permet organitzar les explotacions rurals sota criteris de fiscalitat, però encara es pot anar més enllà i destacar l'existència d'una fiscalitat directa: obligacions militars dels homes lliures, allotjament dels agents de l'autoritat o prestacions de treball en els dominis reials o comtals. És evident que totes aquestes obligacions tenen un precedent més o menys clar en l'època romana. En tot cas en els segles IX i X és clar que la modalitat tributària era encara important en les zones mediterrànies.

El vuitè i darrer capítol del llibre ens du a les portes del feudalisme. La substitució de les prestacions de treball pel pagament de rendes, l'establiment en cèl·lules aïllades dels camperols i la reducció de la reserva senyorial marcaven clarament la transformació del sistema senyorial en feudal que restava ja clarament definit en aplicar-se el "bannum" senyorial: el poder de manar, jutjar i castigar que comportarà

l'emergència de rendes que no tenen res a veure ja amb el treball de la terra, sinó que tenen directa relació amb la dependència "política" dels camperols respecte als senyors.

Un breu i ben seleccionat annex de textos i una exhaustiva bibliografia clouen aquesta obra essencial per a comprendre aquestes transcendentals transformacions

de la societat en la transició del món antic a l'Edat Mitjana i a la qual no ha fet gens de justícia l'editorial Síntesis en mantenir les greus errades de la coberta pel que fa al títol: "oriente" en lloc de "occidente" i al segon cognom de l'autor.

Antoni M. Udina i Abelló

SYNAN, E. A.

Questions on the De Anima of Aristotle by Magister Adam Burley & Dominus Walter Burley.

Leiden: E. J. Brill, 1997. 177 p.

Esta edición del profesor Edward A. Synan presenta un conjunto de manuscritos cuya confección en la Edad Media se debió a la participación de varios eruditos. Los contribuidores a esta colección de manuscritos (uno de ellos Adam Burley) dejaron todos la Universidad con título y graduación en Artes liberales (Richard Campsall, Thomas Cherminstre, William de Duffield...)

Esta colección de manuscritos contiene diversos trabajos (*De constructionibus, Algorismus*) pero E. A. Synan presenta en este libro los estudios sobre el *De anima* de Aristóteles llevados a cabo por los Magisters Adam Burley i Dominus W. Burley. Estos dos eruditos llevan a cabo unas controvertidas Cuestiones sobre el tratado aristotélico. Este texto de las *Quaestiones* de Oxford sobre el *De Anima* de Aristóteles, conjuntado antes de 1306, transmite un número importante de posiciones filosóficas que, durante la Edad Media, se debatieron en confrontación con la teología.

El choque que se produjo entre filosofía-razonamiento y teología en la Edad Media se refleja en el posicionamiento de esos dos autores y en los textos, los cuales van más allá del

propio razonamiento filosófico. Ambos autores Adam y Walter observaban una rígida exclusión de los argumentos "teológicos" al asegurar sus posiciones filosóficas. La especulación científica o filosófica no podía basarse en los aspectos religiosos de la fe, pero tampoco podía ser aceptada si estaba en contradicción con la fe.

Hay que decir que este manuscrito contiene nombres de autores que se conocen sólo a través de esta colección. La colección y transcripción de todos los escritos de este manuscrito parecen datar de no más tarde de 1307.

Adam Burley (s. XIII-XIV) de la University College tiene, además de las *Quaestiones super libros De anima*, unas *Quaestiones De sex principiis*. Walter Burley compuso las *Quaestiones* cuando era licenciado en Artes liberales. Algunas *Quaestiones* de los dos citados autores revelan claramente aspectos de la ciencia física de los siglos XIII i XIV.

Esta colección de manuscritos es una excelente muestra de la importancia que tuvo la filosofía aristotélica en la cultura y en el pensamiento de la Edad Media.

Hablar de Aristóteles y hablar de la filosofía aristotélica implica mencionar también a dos grandes pensadores árabes, sabida ya la trascendente importancia de